

ΣΥΜΒΟΛΑΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑΪΚΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΝ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀνετέθη μοι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡ διεύθυνσις τῆς ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισοῦ παρὰ τὴν λεγομένην *Καλλιρρόην* ἀνασκαφῆς, περὶ ἧς ἤδη καὶ βραχεῖαν τινα ἀνακοίνωσιν ἐδημοσίευσεν ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1893 σελ. 103. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἐβεβαιώθη ὅτι κρήνη τις ὁπωσούν ἀξία λόγου καὶ δὴ ἡ Ἐννεακρούνου δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ αὐτόθι, τὸ δὲ ἐκ τῶν βράχων ἀναβλύζον ὕδωρ συλλεγόμενον ἐν ὑπονόμοις διωγτεύετο ἅπαν ἡ τοῦλάχιστον κατὰ τὸ πλείστον εἰς μέγα ὕδραγωγεῖον χωροῦν πρὸς τὸν Πειραιᾶ. Ἐκτός τούτου δὲ ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη παρέσχεν ἐπαρκῆ τεκμήρια βεβαιούνα ὅτι ἡ ἀρχαία κοίτη τοῦ Ἰλισοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα, διότι ἐντός τῆς νῦν κοίτης οἱ ἀρχαῖοι κατεσκευάσαν ἔργα ὅπως μάταια ὄντα, ἂν ἐμελλε νὰ διέρχεται ἐντεῦθεν ὁ ποταμὸς, καὶ ὅτε δὲ οὗτος διήλθεν ἐμερίμνησεν κατὰ πάντα τρόπον περὶ τῆς διασώσεως αὐτῶν, ὥστε ἀνάγκη εἶναι νὰ δεγθῶμεν ὅτι ὁ ποταμὸς ἀρχικῶς ἔρρεεν ὀλίγον βορειότερον διερχόμενος καὶ διὰ τοῦ νῦν περιβάλου τοῦ Ὀλυμπίου, διότι ταύτην μόνην τὴν διεύθυνσιν ἠδύνατο νὰ ἔχη μὴ διερχόμενος διὰ τῆς σημερινῆς κοίτης. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ περιβάλος τοῦ Παισιστρατείου Ὀλυμπίου (ἂν εἶχεν ἤδη κατασκευασθῆ περιβάλος πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ) ἦτο ἱκανῶς μικρότερος τοῦ νῦν σωζομένου, μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ περιελήθη ἐντός τοῦ τότε κατασκευασθέντος περιβάλου καὶ ἡ τῶς ὑπάρχουσα κοίτη τοῦ ποταμοῦ, ἐξαναγκάσθη δὲ οὗτος διὰ προχώματος κελῶς καὶ νῦν σωζομένου νὰ διέλθῃ διὰ τῆς νῦν κοίτης, ἀφοῦ ἐλήθη πρόνοια, ἵνα καταστῆ ὅσον τὸ δυνατὸν ἥμισυ ἐπιβλαβής. Τί ὑπῆρχε πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐντός τῆς νῦν οὐσίας κοίτης παρὰ τὴν λεγομένην *Καλλιρρόην*, δὲν δύναται νὰ βρισθῆ ἀσφαλῶς ἑπειδὴ ὁμοῦ ἐβρέθησαν δύο ἀνοικταὶ δεξαμεναὶ νεώτεραι μὲν τῶν ὑπονόμων τοῦ παλαιοῦ ὕδραγωγείου, ἀναμφιβόλως δὲ πρὸ τῆς διελεύσεως τοῦ ποταμοῦ διὰ τούτου τοῦ μέρους κατεσκευασμένα, προσωρισμένα δὲ νὰ συνάγωσι τὸ ἐκ τῶν βράχων ἀναβλύζον ὕδωρ καὶ τὸ ἐκ τῶν βροχῶν, ἵνα καταναλισκῆται εἰς χρῆσιν τινα ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ τόπῳ, πιθανώτατον εἶναι ὅτι ὑπῆρχεν ἱερόν τι τέ-

μενος ἢ κῆπος, πρὸς ἄρδουσιν τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθησαν αἱ ἀνοικταὶ αὐταὶ δεξαμεναί.

Τὴν ἀποδεικνύον πάντων τούτων ἐπιφυλάττομαι νὰ παράσχω ἐν τοῖς δημοσιευθησομένοις Πρακτικαῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐν οἷς θὰ δημοσιευθῇ λεπτομερὴς περιγραφή τῆς ἀνασκαφῆς.

Πρὸς τὸ παρὸν παρακαλῶ τοὺς ἀναγινώσκοντας νὰ δεγθῶσι ταῦτα ὡς ἀποδεδειγμένα ἐπιχειρῶ νὰ διαλάβω περὶ ἄλλων τινῶν τοπογραφικῶν ζητημάτων τοῦ μέρους τούτου τῶν Ἀθηνῶν, ἅτινα ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ μελετήσω ἕνεκα τῆς μνημονευθείσης ἀνασκαφῆς.

Α'. Τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἐπικρατεῖ νῦν ἡ γνώμη ὅτι τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καταλείπον ἐκτός τῆς πόλεως τὸ Ὀλυμπιεῖον ἡκολούθει τὴν διεύθυνσιν τῆς πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅπερ φαίνεται ἐπιβεβαιούσα καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστείδου¹. Λίαν ἀπίθανον ὁμοῦ εἶναι ὅτι ἱερόν τοσοῦτον παλαιόν καὶ τοσοῦτον ἐπίσημον ἠδύνατο νὰ μὴ περιληφθῆ ἐντός τῆς πόλεως, καὶ μάλιστα ἐνῷ τὸ τεῖχος διήρχετο πλησιέστατα τοῦ περιβάλου αὐτοῦ καὶ ἀφοῦ τὸ ἔδαφος ἀνυψούμενον ἱκανῶς ἐξώθεν τῆς πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ καθίστα τὴν ἔκτασιν τοῦ τεύχους ἐπισφαλῆ. Πιθανόν λοιπὸν νομίζω ὅτι τὸ Παισιστρατεῖον Ὀλυμπιεῖον ἔκειτο ἐντός τοῦ τεύχους διερχομένου παρ' αὐτὴν τὴν ὄχθην τοῦ Ἰλισοῦ ὅτε δὲ ὁ Ἀδριανὸς προσέξτενε τὸν περιβάλλον τοῦ Ὀλυμπίου καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς κοίτης κατέστρεψε μέρος τοῦ τεύχους, τοῦ ὁποίου ἔγχετο ἔλπις εἶναι νὰ ἀνευρεθῶσιν ἐν μελλούσῃ ἀνασκαφῇ τοῦ Ὀλυμπίου. Ἡ δὲ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ κατεσκευάσθη ὀλίγον ἐνδοτέρω², ἵνα τὸ Ὀλυμπιεῖον φαίνεται ἀνήκον εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ ἦτο ἴδρυμα τοῦ Ἀδριανοῦ.

Β'. Καλλιρρόη, Κυνόσαργες κ.λ.

Τὴν ἐν τῷ ψευδοπλωτωνικῷ Ἀξιόγῳ μνημονευμένην πλησίον τοῦ Ἰλισοῦ *Καλλιρρόην* δέχονται ὡς διάφορον τῆς Ἐννεακρούνου, ὅσοι πιστεύουσιν ὅτι αὕτη ἔκειτο παρὰ τὸν λόφον τῆς Πηνυκός. Καίτοι ἀνήκω εἰς τοὺς δεχομένους τὴν γνώμην ταύτην ὡς ἀληθῆ, νομίζω ἕκαστος νὰ εἴπω πλείονα ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἑπειδὴ οὔτε ἔχω τι λόγον ἄξιον νὰ προσθήσω, οὔτε ἡ ἐπιχειρηθεῖσα παρὰ τὴν Πηνύκα ἀνασκαφὴ ὑπὸ τοῦ Dörpfeld ἐληξεν ἀκόμη. Ὡς βέβαιον ὁμοῦ πρέπει νὰ θεωρηθῆ τούτο, ὅτι ἡ περὶ τῆς Ἐννεακρούνου μαρτυρία τοῦ Ταραντίνου³ δὲν εἶναι μὲν ἀναμφισβητήτου ἀξιοπιστίας, ἀναμφιβόλως ὁμοῦ παρὰ τὸ Ὀλυμπιεῖον τοποθετεῖ τὴν Ἐννεακρούνον, ἡ δὲ ἐρμηγεία τοῦ Unger, καθ' ἣν τὸ χωρίον τοῦ Ταραντίνου ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀγορᾷ ναόν τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς εἶναι ὅπως ἐσφαλμένη, διότι οὔτε ὑπῆρχε τοιοῦτος ναός, οὔτε θὰ ἦτο χρεῖα νὰ προσφύγῃσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ταραντίνου μαρτυρούμενον τοσοῦτον ἐκτακτὸν μέτρον, ἂν προέκειτο περὶ

¹ Παρὰ Curtius Stadtges. v. Athen. s. LXXVIII. 20.

² Ἴσως μετὰ τῆς πύλης κατεσκευάσθη καὶ διατείχισμά τι.

³ Παρὰ Curtius Stadtges. σελ. V.

μικροῦ τινος ναοῦ¹. Ἡ δὲ ἀντίρρηση τοῦ Unger ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῆ τὸ Ὀλυμπιεῖον, διότι τοῦτο δὲν κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, διότι ἀφοῦ ἐμελλε χάριν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ νὰ ἐπιβληθῆ ἀγγραφεῖα εἰς τὰ ὑποζύγια τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἠδύνατο νὰ διατάξῃ ταύτην οὔτε ὁ Ἀντίοχος οὔτε αὐτός ὁ Ἀδριανὸς ἴσως ἐν αὐτονομουμένη πόλει, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀποφασίσῃ τοῦτο ὁ δῆμος. Ἄλλως τε καὶ πιθανώτατον εἶνε ὅτι ὁ Ἀντίοχος κατεσκεύαζε τὸ Ὀλυμπιεῖον ὡς λειτουργός, ὅθεν καὶ οὐδὲν τὸ ἄτοπον ἔχει ἡ λέξις *κατασκευάζοντας* ἀποδιδουμένη ὑπὸ τοῦ Ταυραντίνου εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Πιρρεζηγεῖ δὲ τὸ χωρίον ὁ Unger (ὡσαύτως καὶ ὁ Löscheke σελ. 12) καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι νομίζει ὅτι τὸ Ἐνεακροῦνου πλησίον ἀναφέρεται εἰς τὸ εἰσελαθῆναι, ἐνῶ εἰς τοῦτο μὲν ἀναφέρεται τὸ εἰς τὸ ἄστυ, τὸ δὲ Ἐνεακροῦνου πλησίον εἰς τὸ τὸν τοῦ Διὸς νεών.

Σπουδαία διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἠδύνατο νὰ εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ ὑπὸ Leake (Topogr. v. Ath. σελ. 346) καὶ ἄλλων ἐκδοθέντος Βιενναίου Ἀνωνύμου (§ 7), καθ' ἣν πρὸς νότον τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν κίωνων τοῦ Ὀλυμπιεῖου ὑπάρχει «καὶ ἡ Νεάκρουνος πηγὴ ἢ Καλλιρρόη», ἀν ὅντως παρίστα τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Ἀναμφίβολον ὅμως εἶνε ὅτι Νεάκρουνος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἡ δημόσια ὀνομασία τῆς Καλλιρρόης, διότι ἐν τῇ νεοελληνικῇ γλώσσῃ οὐδέποτε ἀποβάλλεται τὸ ἀρχαϊκὸν ε τοῦ ἀριθμητικοῦ ἐννέα (ἐννιά, δεκαεννιά, εἰκοσιεννιά κ.τ.λ.)², ἀναγκαῖον δ' εἶνε νὰ δεγθῶμεν ὅτι ὁ Ἀνωνύμος παρέλαθε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τῆς διδασκαλίας λογίου τινός.

Τὸ ἐκ τῆς ἐπιχωρίου παραδόσεως γνωστὸν ὄνομα Καλλιρρόη ἀποδιδόμενον εἰς τὸν ὑπὸ τὴν παρὰ τὴν Ἀγίαν Φωτεινὴν βραχώδη στεφάνην τόπον καὶ τὰς αὐτόθι ὑπαρχούσας πηγὰς, ὅχι σπανίως δὲ καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν Ἰλισὸν θεωρεῖται νῦν ὡς ἐπαρκὲς τεκμηρίον ὅτι αὐτόθι ἔκειτο ἢ ἐν τῷ Ἀξιόχῳ μνημονουμένη Καλλιρρόη, εἴτε ἑτέρα οὔσα τῆς Ἐνεακροῦνου, εἴτε καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς ἐκείνην. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου τοῦ Ἀξιόχου ὅμως οὐδαμῶς συμβιβάζεται πρὸς τὴν γνώμην ταύτην. Ὡστε πιθανόν εἶνε ὅτι ἐξαφανισθείσης τῆς ἀληθῆς οὕτω καλουμένης πηγῆς ἢ κρήνης τὸ ὄνομα διεσώθη ὡς ἐπικλησις τοῦ παρ' αὐτὴν βέοντος Ἰλισοῦ (ποτάμι τῆς Καλλιρρόης), εἴτα δὲ ἀπεδόθη εἰς τὰς πλησίον ὑπαρχούσας ὑπὸ τὴν στεφάνην τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς πηγὰς, ἐπειδὴ ὡς πηγῆς ὄνομα καὶ ὅχι ποταμοῦ διετήρει αὐτὸ ἢ παράδοσις. Κατὰ τὸν ψευδοπλατωνικὸν Ἀξιόχον (σελ. 364, Α) ὁ Σωκράτης ἐξερχεται τῶν τειχῶν πορευόμενος εἰς τὸ Κυνόσαργες, ἐνῶ δὲ ἔρθασε πλησίον τοῦ Ἰλισοῦ, ἤκουσεν ἐκ τῶν ὀπισθεν τὴν φωνὴν τοῦ νέου Κλεινίου καλοῦντος αὐ-

τὸν νὰ σπεύσῃ πρὸς παρηγορίαν τοῦ ἀσθενούντος πατρὸς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κλεινίας καλεῖ τὸν Σωκράτην εἰς τὴν παρὰ τὰς Ἰωνίας πύλας κειμένην οἰκίαν τοῦ ἀσθενούντος μετὰ μεγίστης σπουδῆς, δὲν δύναται νὰ ὑποθεθῆ ὅτι κατὰ τύχην εὑρέθη ἐνταῦθα, ἀλλ' ὅτι γνωρίζων ὅτι ὁ Σωκράτης εὐαρέστως διέτριβεν ἐν τοῖς γυμνασίοις ἤρχετο ἐπίτηδες πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ εἰς τὸ Κυνόσαργες, ἐπέτυχε δ' αὐτὸν καθ' ὁδόν. Ἀμφοτέρωι ἄρα καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Κλεινίας εἰς τὸ Κυνόσαργες παρίστανται πορευόμενοι. Ὁ Σωκράτης ἀκούσας τὴν φωνὴν στρέφεται καὶ παρατηρεῖ, βλέπει δὲ τὸν Κλεινίαν θέοντα ἐπὶ Καλλιρρόην πρὸς αὐτόν, διὸ καὶ αὐτὸς ἀφόμενος τῆς εὐθῆ ὁδοῦ εἰς Κυνόσαργες ἔρχεται πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κλεινίου, εἴτα δὲ ἀμφοτέρωι πορεύονται τὴν παρὰ τὸ τεῖχος ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰωνίας πύλας. Ἐκ τούτων σαφὲς εἶνε, νομίζω, ὅτι ὁ ἐκ τῶν Ἰωνίων πυλῶν ἐξερχόμενος καὶ παρὰ τὸ τεῖχος πάντοτε πορευόμενος ἠδύνατο πρὸ τοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Καλλιρρόην νὰ ἴδῃ ἔμπροσθεν εἰς ὅχι μακρὰν ἀπόστασιν ἄνθρωπον πορευόμενον πρὸς τὸ Κυνόσαργες καὶ εὐρισκόμενον παρὰ τὸν Ἰλισόν.

Πρὸς τὴν νῦν καλουμένην Καλλιρρόην, ἦτοι τὸν ὑπὸ τὴν στεφάνην τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς τόπον, τὸ χωρίον τοῦ Ἀξιόχου δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ συμβιβασθῆ, διότι ἐνῶ ὀλόκληρος ἢ ἐν αὐτῷ περιγραφουμένη σκηνὴ ὑπόκειται προφανῶς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισοῦ, ἢ νῦν καλουμένην Καλλιρρόη σήμερον μὲν κείται ἐντὸς αὐτῆς τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισοῦ, τὸ πάλαι δὲ ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης προσέτι δὲ καὶ ὁ Κλεινίας δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ σπεύσῃ πρὸς τὸν Σωκράτην θέων ἐπὶ Καλλιρρόην, διότι αὐτὴ δὲν θὰ ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, ὅπως σημαίνει ἢ ἐν τῷ Ἀξιόχῳ φράσις, ἀλλ' ἱκανῶς ἀπωτέρω πρὸς δεξιάν. Καὶ τὸ Κυνόσαργες δὲ ἀδύνατον εἶνε νὰ ἔκειτο πρὸς τὸν Λυκαβηττόν¹, ὡς συνήθως τοποθετεῖται, διότι ὁ Σωκράτης ἐξερχόμενος ἐκ πύλης τινὸς παρὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τοῦ Ὀλυμπιεῖου κειμένης καὶ πορευόμενος πρὸς τὸ «μικρὸν ἄσπυρον τῶν πυλῶν» κατὰ Διογένην Λαέρτιον (VI 13) εὐρισκόμενον Κυνόσαργες, οὐδέποτε θὰ προσήγγιζε τὸ ρεῖθρον τοῦ Ἰλισοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἀκούσας τὴν φωνὴν τοῦ Κλεινίου δὲν θὰ ἤρχετο πρὸς αὐτόν ἀφόμενος τῆς εὐθῆ ὁδοῦ, ἀλλὰ θὰ ἐπέστρεφε σχεδὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐπειδὴ ὁ Κλεινίας θὰ εὐρίσκετο ἀκριβῶς ὀπισθεν αὐτοῦ. Δι' ἄλλης δὲ τινος πύλης, ἦτοι κατὰ τὸ πρὸς δυσμὰς πέρασ τοῦ Ὀλυμπιεῖου, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν ἐξελθόντα τὸν Σωκράτην, ὅχι μόνον διότι ἡ ὁδὸς αὐτὴ πρὸς τὸ κατὰ τὸν Λυκαβηττόν Κυνόσαργες δὲν θὰ ἦτο ἡ συντομωτάτη, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι παρὰ τὸ τεῖχος πάντοτε πορευόμενος δὲν θὰ ἤρχετο πρὸς τὸν Κλεινίαν ἀφόμενος τῆς εὐθῆ ὁδοῦ, ἀφοῦ καὶ ἐκεῖνος τὴν παρὰ τὸ τεῖχος ὁδὸν ἐβάδιζε. Ἡ φράσις

¹ Ἡβλ. καὶ Löscheke, Die Enneakronosepisode σελ. 11 ἐξ.

² Ἡ λέξις *νιάμερα* (= ἡ ἐνάτη ἡμέρα, τὰ ἔνατα) ἀπέβηλε τὸ ἀρχαϊκὸν ε διὰ συναλοιφῆς μετὰ τοῦ προηγούμενου οὐδετέρου ἄρθρου τὰ.

¹ Σημειωτέον πρὸς τούτους ὅτι παρὰ τὸν Λυκαβηττόν ἀδύνατον εἶνε νὰ εὑρεθῆ ὁ λόφος ἐν ἀριστερᾷ, ἐφ' οὗ ἦτο τεταμμένος ὁ Ἰσοκράτης κατὰ τὸν Βίον τῶν δέκα ῥητόρων (819, C), ἐνῶ ἡ θέσις, ἐνθα ἡμεῖς τοποθετοῦμεν τὸ Κυνόσαργες, περιβάλλεται πανταχόθεν ὑπὸ ὑψομάτων πλὴν τοῦ πρὸς νότον μέρους.

αὕτη δεικνύει, νομίζω, σαφέστατα ὅτι ὁ Κλεινίας δὲν περὶσταται εὐρισκόμενος ἀκριβῶς ὀπισθεν τοῦ Σωκράτους, ἀλλ' ὅτι αἱ διευθύνσεις αὐτῶν τέμνονται κατ' ὀρθὴν περίπου γωνίαν. Ἐὰν δευθῶμεν δὲ ὅτι τὸ Κυνόσαργες ἔκειτο παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ ἐν τῷ ἐπιπέδῳ γῶραι τῷ κειμένῳ μεταξὺ τοῦ Ἀρδηττοῦ καὶ τῆς σημερινῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, ὀπισθεν δὲ τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ἔκειτο κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ νῦν σχεδὸν ὀλοσχερῶς ἐξηρατισμένος μικρὸς ἰωνικὸς ναὸς ὁ καλούμενος Παναγία εἰς τὴν Πέτραν¹, ἡ δὲ Καλλιρρόη ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ὀλίγον κατωτέρω τῆς σημερινῆς γεφύρας τῆς πρὸς τὸ νεκροταφεῖον ὁδοῦ, τὸ χωρίον τοῦ Ἀξίωγου ἐξηγεῖται κἀλλίστα. Ὁ Σωκράτης ἐξερχόμενος ἐκ τινος πύλης παρὰ τὸ πρὸς δυσμὰς πέρας τοῦ Ὀλυμπίου καὶ διευθυνόμενος πρὸς τὸν λόφον τῆς Παναγίας εἰς τὴν Πέτραν ἦτο ἠναγκασμένος νὰ διαβῇ αὐτόν, καλούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ὀπίσω καὶ πρὸς δεξιᾶν εὐρισκόμενος Κλεινίου ἔπρεπε νὰ παρεκκλίνῃ τῆς πορείας αὐτοῦ πρὸς δεξιᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ἀπάντησιν ἐκείνου· ὁ δὲ Κλεινίας πάλιν παρεκτρεπόμενος ἐκ τῆς παρὰ τὸ τεῖχος ὁδοῦ πρὸς δεξιᾶν ἔμελλε νὰ συναντήσῃ ἐν τῇ πορείᾳ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ εὐρισκόμενὴν Καλλιρρόην.

Ὅτι ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Ἰλισσοῦ ὑπῆρχε πηγὴν ὕδωρ, ἐγένετο φανερόν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ παρελθόντος θέρους, δι' ἧς ἀπεκαλύφθησαν δύο ὀχετοὶ μεταγενεστέρων χρόνων ἄγοντες ὕδωρ ἐκ τῆς ὄχθης ταύτης εἰς δεξιὰ μὲν ὑπὸ τὴν στεράνην τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς κειμένην. Καὶ κατωτέρω δὲ μεταξὺ τῆς γεφύρας τῆς πρὸς τὸ νεκροταφεῖον ὁδοῦ καὶ τοῦ παγοποιείου τοῦ Ροδίου ὑπάρχει ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ὡσαύτως μικρὸν τέλμα οὐδέποτε ἀποξηραίνόμενος, ὡς ἤκουσα, τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ πιθανῶς προέρχεται ἐκ τῆς αὐτῆς τινὸς πηγῆς. Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἔρχεται καὶ ἀρχαῖόν τι ὑδραγωγεῖον κληθὲν ὑπὸ τοῦ Ziller² Wasserleitung des Hymettos, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ μέρους τῆς παρὰ τὸ νεκροταφεῖον πυριτιδαποθήκης καὶ διασταυρούμενον πρὸς τὸ ἐν τῇ κοίτῃ ὑπάρχον μεγαλύτερον ὑδραγωγεῖον τὸ λεγόμενον τοῦ Βουνσοῦ διέρχεται τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ μέχρι τῆς δεξιᾶς ὄχθης, ἐνθα ἐνοῦται πρὸς ἕτερον ὀχετὸν ἄγοντα ὕδωρ ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ, ὡς φαίνεται³.

Οὐδαμῶς ἀπίθανον λοιπὸν εἶναι ἡ ὀρθοτάτη γνώμη τοῦ Dörpfeld, ἐκλαμβάνοντος τὴν ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου κατασκευὴν τῆς Ἐνεακροῦνου ὄχθης ὡς ἀπλὴν μεταποίησιν τῆς κρήνης, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὡς διοχέτευσιν πλείονος ὕδατος εἰς αὐτήν, νὰ ἀποδειχθῇ ἰσχύουσα καὶ περὶ τῆς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν Καλλιρρόης, ἧτοι ὅτι κατὰ πρῶτον μὲν ἐλάμβανε τὸ ὀλίγον ὕδωρ τῶν παρὰ τὴν δεξιᾶν ὄχθην τοῦ

ποταμοῦ πηγῶν, ἔπειτα δὲ ὅτι προσέλαβε καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος ὑδραγωγεῖου διοχέτευσόμενον.

Πρὸς ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀντίκειται ἡ περιγραφή τοῦ Πausanίου (I, 19), ἐξ ἧς ἀγεται τις ἀληθὴς νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ Κυνόσαργες ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς μόνον αἱ Ἄγραι καὶ τὸ Σταδίον⁴, ἐπειδὴ ὁμοῦς διὰ τῆς τοιαύτης ἐκδοχῆς ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ἐν τῷ Ἀξίωγῳ χωρίον, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, πρέπει νὰ δευθῶμεν ὅτι ὁ Πausanίας περιέγραψε κατὰ πρῶτον μὲν ἅπαντα τὰ περὶ τὸ Ὀλυμπιεῖον ἱερὰ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄχθων τοῦ Ἰλισσοῦ, ἔπειτα δὲ ἐν συνεχείᾳ τῶν περὶ τῶν ποταμῶν γραφομένων περιέλαβε τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ τέλος περιέγραψε τὸ ἀνωτέρω κείμενον Σταδίον. Καὶ πρὸ ἡμῶν δὲ ὁ Lolling (Topogr. σελ. 323) ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ἐτοποθέτησεν εὐλόγως τὸ ἱερόν τῆς ἐν Κήποις Ἀφροδίτης, καίτοι δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πausanίου μετὰ τῆς Ἄγρας καὶ τοῦ Σταδίου.

Δεγόμενοι τὸ Κυνόσαργες ὡς κείμενον ὀπισθεν τοῦ λόφου τῆς Παναγίας εἰς τὴν Πέτραν ἐννοοῦμεν κἀλλίστα καὶ τίνα σκοπὸν εἶχεν ὁ κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπιτεθεὶς Φίλιππος ὁ Ε'. ἐκλέξας τὸ μέρος τοῦτο πρὸς στρατοπέδουσιν², διότι ἐκ τοῦ λόφου τούτου ἠδύνατο νὰ ἐποπτεύῃ ἀφ' ὑψηλοῦ μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας πόλεως. Δὲν θὰ ἦτο ὅλως ἀπίθανον μάλιστα νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι καὶ ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Παναγίας εἰς τὴν Πέτραν γνωστός ἀρχαῖος ναὸς εἶναι αὐτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονεύμενος ναὸς τοῦ Ἡρακλείου (templum Herculis), ἀφοῦ μάλιστα κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀνασκαφὴν ὑποκάτω τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς εὐρέθησαν δύο γλυπτὰ ἔργα παριστώοντα τῶν Ἡρακλέα, ἅτινα εὐκολῶς δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐκ τοῦ ὀλίγου ἀνωτέρω κειμένου ναοῦ τούτου καταπεσόντα³.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ Κυνόσαργες ἔκειτο ἐν τοῖς Διομείσις κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον (ἐν λ. Κυνόσαργες), πρέπει καὶ ἡ Διομηΐς πύλη νὰ τεθῇ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐγγύτατα τοῦ Ὀλυμπίου, αἱ δὲ Διοχάρους πύλαι βορειότερον αὐτῆς παρὰ τὴν Ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν⁴. Ἀπετέλει δὲ τὸ Κυνόσαργες μέρος τῆς καθόλου Ἄγρας ἴσως μάλιστα καὶ ἐτυμολογικῶς τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι ὁμόγονον πρὸς τὸ Ἄγρα.

Γ'. Λυκείον.

Τὸ δὲ μετὰ τοῦ Κυνόσαργους συγνάκις μνημονεύμενον Λυκείον πιστεύομεν ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μέχρι τοῦ ἀντιπέραν τοῦ Σταδίου μέρους καὶ ἐτι περαιτέρω πρὸς τὸν Λυκαθηττόν μέχρι τῆς νῦν πλατείας τοῦ Κολωνακίου περίπου. Μέρος αὐτοῦ περι-

¹ Stuart and Revett. Antiquities of Athens I σελ. 7 ἔξ.

² Mitth. d. d. arch. Inst. Athen II σελ. 110.

³ Ὁ Ziller ἐξέλαβε τὸν ὀχετὸν τοῦτον ὡς συνέχειαν τοῦ προτέρου, ἀλλ' ἐκτός τοῦ ἀδίκαιολογήτου τῆς καμπῆς, ἀπίθανωτάτη θὰ ἦτο ἡ διοχέτευσίς ὕδατος ἔξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως πρὸς τὰς κλιτύας τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ.

⁴ Ποβλ. Lolling, Topogr. v. Athen ἐν Müller, Handbuch d. Kl. Alt III σελ. 324.

² Livius.

³ Τὸ ἐν ἐκ τούτων εἶναι ἀνάγλυφον παριστῶν τὸν Ἡρακλέα μετ' ἄλλων θεοτήτων (ἴδε πρὸς τὸ παρὸν Καθημερινῶν Ἐφημ. Ἀρχ. 1893 σελ. 137, ὑπόσημ. I), τὸ ἕτερον δὲ ἐνθετος κεφαλὴ ἀγάλματος Ἡρακλείου ὑπερφυσικοῦ μεγέθους οἰκτρῶς μὲν ἐφθαρμένη ὑπὸ τοῦ ὕδατος, ἀλλ' εὐδαιγνώστως ἐκ τῆς λεοντῆς.

⁴ Οὕτως ἤκαθεν ἦδη καὶ ὁ Dörpfeld, Mitth. XIII, 219.

ἐλήφθη ἔπειτα εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἀμφοτέρως τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ ἐννοεῖ ὁ Στράβων (IX, 400) λέγων ὅτι οὗτος ῥέει ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς Ἀγρας καὶ τοῦ Λυκείου μερῶν. Ὅτι δὲ τὸ Στάδιον ἔκειτο ἀντικρὺ τοῦ Λυκείου εἶνε φανερόν ἐκ τοῦ Ξενοφώντος (Ἰππαρχ. III, 7), καθ' ὃν οἱ ἵπποι ἐξερχόμενοι τῆς πόλεως εἰς τὸ Λυκεῖον ἔπρεπε κατὰ πρῶτον μὲν νὰ χωρῶσι βάρην, ἔπειτα δὲ «ἐπειδὴν ὑπερβάλλωσι τὸ κεφάλαιον τοῦ ἀντιπροσώπου θεάτρου» νὰ ἐκτελέσωσι δυσκολωτέρας ἀσκήσεις ἐν τῇ κατωφερείᾳ. Ἡ λέξις κεφάλαιον εἰς θεάτρον ἀναφερομένη σημαίνει ἀναμφιβόλως ὅ,τι καὶ ἡ λέξις κέρας, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄχθης τοῦ ποταμοῦ κείμενον καὶ ἀντιπρόσωπον ὄν πρὸς τὸ Λυκεῖον Στάδιον ἀποκαλεῖται θεάτρον τὸ Παναθηναϊκὸν ἐν ἀρχαῖς ἐπιγραφῇ (CIA. II, 176)¹. Τὸ μέρος δὲ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπὸ τοῦ Σταδίου καὶ περαιτέρω πρὸς τὸν Λυκαθηττὸν εἶνε ἀληθῶς ἡρέμα ἐπικλινές καὶ καταλληλότατον πρὸς τοιαύτας ἵππικὰς ἀσκήσεις, οἷας παραγγέλλει ὁ Ξενοφών, ἐνῶ τὸ μεταξὺ τοῦ Σταδίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου εἶνε ἐπίπεδον.

Αἱ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμεναι πλησίον τοῦ Λυκείου παρὰ τὰς Διοχάρους πύλας πηγαὶ τοῦ Ἡριδανοῦ ὑπῆρχον ἴσως παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Σχιστῆς Πέτρας (Froschmaul), ἐξ αὐτῶν δὲ δύναται νὰ προέρχεται τὸ ὑπὸ τὴν Ῥωσικὴν ἐκκλησίαν ὑπάρχον ὕδωρ οὐδεμία δ' ἀνάγκη εἶνε νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἡριδανὸς δὲν εἶχε καὶ ἐτέρας πηγὰς ἐκ τοῦ βορείου μέρους τοῦ Λυκαθηττοῦ².

Δ'. Τὸ ἱερόν τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος κ.λ.

Τὸ ἱερόν τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος καὶ ἡ παρ' αὐτὸ διάβασις τοῦ Ἰλισσοῦ τοποθετοῦνται νῦν παρὰ τὸ Στάδιον³, διότι αὐτῆι λέγεται ὅτι εὑρέθη ἐν ἔτει 1759 τὸ συγκαίς μνημονευόμενον ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον τῶν πλυνέων, τὸ πρότερον ἀνῆκον εἰς τὸ μουσεῖον Nani⁴, ἐν ᾧ παρίσταται καὶ ἡ Δημήτηρ μετὰ τῆς Κόρης, αἱ ἐν Ἀγραις ἀναμφιβόλως. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ τοποθετηθῇ τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῆς Δήμητρος, ἔπειτα δὲ καὶ μακρὰν τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος ἂν ἦτο ἀνατεθειμένον τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, ἡ παρουσία τῆς θεᾶς ταύτης μετὰ τῆς Κόρης οὐδαμῶς θὰ ἦτο ἀπροσδόκητος ἐν αὐτῷ, ἀφοῦ ὀπωσδήποτε ἐντὸς τῆς περιουχῆς τῆς Ἀγρας ἦτο ἰδρυμένον. Ἐκτὸς τούτου δὲ οὔτε ἡ περὶ τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀναγλύφου τούτου μαρτυρία εἶνε ἀναμφισβητήτου ἀξιοπιστίας, οὔτε μετακόμισις αὐτοῦ ἐκ τῶν πλησίον τόπων δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀδύνατος.

Ἄλλ' ὅμως τὸ προσοίμιον τοῦ πλατωνικοῦ Φαίδρου παρέχει, νομίζω, ἐπαρκῆ τεκμήρια ἐπιτρέποντα νὰ τοποθετήσωμεν αὐτὸ νοτιώτερον τῆς σημερινῆς γεφύρας τῆς πρὸς τὸ νεκροταφεῖον ὁδοῦ παρὰ τὴν Ἀγίαν Μαρίναν καὶ τὸν ἐν τῇ κορυφῇ

τοῦ ὑπὲρ αὐτὴν λόφου ἀνεμόμυλον. Ὁ Πλάτων παριστᾷ τὸν Σωκράτην συναντῶντα τὸν Φαίδρον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐνῶ ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ εἰς περίπατον ἔξω τοῦ τείχους διὰ μικρὰς τινας πύλης πλησίον τοῦ Ὀλυμπίου (Φαίδρ. σελ. 227, B)¹.

Ὁ Φαίδρος προτείνει νὰ περιπατήσωσιν ὁμοῦ, ὁ δὲ Σωκράτης πείθεται καὶ ἐξέρχονται ἀμφοτέροι τοῦ τείχους, ὅτε πάλιν ὁ Φαίδρος ἀνυπομονῶν νὰ ἀναγνώσῃ τὸν λόγον τοῦ Λυσίου προτείνει νὰ καθίσωσιν αὐτόθι πρὸ τῶν τειχῶν (σελ. 228, E), ἀλλ' ὁ Σωκράτης ζητεῖ νὰ πορευθῶσι περαιτέρω καὶ νὰ εὗρωσι θέσιν τινὰ κατὰ τὸν Ἰλισσόν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ πρὸς δυσμὰς πέρας τοῦ Ὀλυμπίου ὁ Ἰλισσὸς ἦτο πολὺ πλησίον τοῦ τείχους, ὥστε ὁ Σωκράτης δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ τὴν λέξιν ἐκτραπόμενοι (σελ. 229, A), ἀνάγκη εἶνε νὰ υποθεθῇ ὅτι ἐξῆλθον ἐκ πύλης τινας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλυμπίου.

Εἰσερχόμενοι λοιπὸν ἐντὸς τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ ἀνυπόδητοι βαδίζουσι κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ρεύματος ἐντὸς αὐτοῦ (κατὰ τὸ ὑδάτιον βρῆχουσι τοὺς πόδας ἰέναι), μέχρις οὐ βλέπουσιν εὐσκιόν τινα πλάτανον καὶ πορεύονται νὰ καθίσωσιν ὑπ' αὐτήν. Ὁ Φαίδρος ἐρωτᾷ, ἂν ἐκ ταύτης τῆς θέσεως ἤρπαξεν ὁ Βορέας τὴν Ὠρεϊθυϊαν, ὁ δὲ Σωκράτης ἀπαντᾷ, «οὐκ, ἀλλὰ κάτωθι ὅσον δύο ἢ τρία στάδια, ἢ πρὸς τὸ τῆς Ἀγρας διαβαίνομεν». Ἐκ τούτων προδήλον εἶνε ὅτι ἡ πρὸς τὸ ἱερόν τῆς Ἀγρας διάβασις τοῦ Ἰλισσοῦ ἔκειτο δύο ἢ τρία στάδια κατωτέρω τοῦ Ὀλυμπίου, ἀδύνατον δὲ εἶνε νὰ ἔκειτο ἀνωτέρω αὐτοῦ πρὸς τὸ Στάδιον. Ἐὰν δ' ὑποθέσωμεν ὅτι ἐξεληθόντες τῆς πόλεως δὲν διηυθύνθησαν πρὸς τὸ πλησιέστερον τοῦ Ὀλυμπίου μέρος τοῦ Ἰλισσοῦ, ἀλλ' ὅτι πλανώμενοι ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ εἰσῆλθον εἰς τὸ ρεῦμα ἀνωτέρω, τότε πρέπει, ἵνα τοποθετήσωμεν τὸ ἱερόν τῆς Ἀγρας παρὰ τὸ Στάδιον, νὰ ὑπολάβωμεν αὐτοὺς εἰσελθόντας εἰς τὸ ρεῦμα μόλις παρὰ τὴν Ῥιζαρίων σχολήν, ὅπερ ἀπίθανώτατον. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε κατωτέρω τῆς Ἀγίας Μαρίνας δύναται νὰ τοποθετηθῇ τὸ ἱερόν τῆς Ἀγρας διὰ πολλοὺς λόγους, πρέπει καὶ τὴν ἐν σελ. 230 B τοῦ Φαίδρου περιγραφομένην τερπνὴν τοποθεσίαν νὰ ἀναζητήσωμεν δύο ἢ τρία στάδια ἀνωτέρω τῆς Ἀγίας Μαρίνας, οὕτω δὲ ἀγόμεθα εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀγίαν Φωτεινὴν στεφάνην, ἐνθα ἐγένετο καὶ ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφή². Τὴν γνώμην δὲ ταύτην κυροῖ ὅχι μόνον ἡ ἀπὸ

¹ Ὅτι δὲν εἶχον ἐξέλθει ἀκόμη ἐκ τοῦ τείχους, εἶνε φανερόν ἐκ τῆς φράσεως πορευόμενοι πρὸς περίπατον ἔξω τοῦ τείχους καὶ ἐκ τοῦ ἐπομένου ἐν τῇδε τῇ πλησίον τοῦ Ὀλυμπίου οἰκίᾳ τῇ Μοροισίᾳ ἂν ἦσαν ἐκτὸς τοῦ τείχους ἢ οἰκία αὕτη δὲν θὰ ἦτο καταφανής. Ὅτι δὲ διὰ μικρὰς τινας πύλης ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ ὁ Φαίδρος δεικνύει τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον ὅτι κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιεῖται τοὺς περιπάτους, διότι εἶνε ἀκοπώτεροι τῶν ἐν τοῖς δρόμοις· οἱ δρόμοι δὲ διέρχοντο διὰ τῶν μεγάλων πυλῶν.

² Τὸ αὐτὸ ὑπόπτευσεν ἤδη καὶ ὁ Unger (Enneakronos und Pelasg. σελ. 270). Ἐκ τοῦ Στράβωνος (IX, 400) εἶνε φανερόν τοσοῦτον μόνον, ὅτι ἡ ἐν τῷ Φαίδρῳ πηγὴ ἔκειτο παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ, ἄδηλον ὅμως τίνε ὄχθην.

¹ Προβλ. Löschke ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 12.

² Περὶ τούτου παραβλήτέα τὰ ὑπὸ Dörpfeld, Mitth. XIII, σελ. 241 ἐξ. ὀρθότατα γεγραμμένα.

³ Lolling, Topograph. σελ. 324 ὑποσημ. 6.

⁴ Ἴδε νῦν Verzeichniss der antiken Skulpt. τοῦ ἐν Βερολίῳ μουσείου ἀριθ. 709.

τῆς Ἁγίας Μαρίας ἀπόστασις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ τόπου, διότι οὐδαμοῦ ἄλλοθι περὶ δύναται νὰ εὐρεθῇ θέσις οὕτω ταπεινὴ καὶ ὑγρὰ καὶ ἐπιτηδεῖα πρὸς ἀνάπτυξιν ἄγνου καὶ πῶας· προσέτι δὲ καὶ τὰ ὑπὸ τὴν βραχυδὴ στεφάνην σπήλαια ἦσαν καταλληλότερα ὡς ἱερά τοῦ Ἀγγελῶου καὶ τῶν Νυμφῶν, καὶ πηγαὶ δὲ ὑπάρχουσι πλὴν τῶν ἐκ τῶν βράχων ἐξερχομένων αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι, αἱ εἰς τὴν δεξιὰ μὲν διοχετευόμεναι, ἴσως δὲ καὶ ἄλλα· ἐξοχνηθεῖσαι. Ὅχι δ' ἀνάξιον λόγου τεκμήριον εἶνε βεβαίως καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι ἀναγλύφῳ (σελ. 291 στηλ. 2 ὑποσημ. 3) παρισταμένων θεοτήτων ὑπάρχει καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀγγελῶου ἰδιαιτέρως δι' ἐπιγραφῆς δεδηλωμένη. Κόγχαι πρὸς ἐνθεσίαν ἀναθημάτων ἀληθῶς οὐδαμοῦ εὐρέθησαν ὑπὸ τὴν στεφάνην, οὐδ' ἄλλο τι σημεῖον ἀσφαλές ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἱερόν τι, ἀλλὰ καὶ ἡ φθρὰ τῆς στεφάνης πανταχοῦ εἶνε μεγίστη, προσέτι δὲ καὶ ἐν τῶν σπηλαίων τούτων τὸ ὑπ' αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Φωτεινὴν κείμενον, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἡ παλαιότερα ἐκκλησία, εἶνε σήμερον ὅλως ἀφανές ἀποκορυπτόμενον ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ προαυλίου τῆς νέας ἐκκλησίας.

Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀγγελῶου καὶ τῶν Νυμφῶν καὶ τὸ παρ' αὐτὸ τέμενος ἀναμφιβόλως ἐσκόπου νὰ προφυλάξωσιν οἱ ἀρχαῖοι, προσπαθήσαντες κατὰ πάντα τρόπον νὰ μετριάσωσι τὴν ὀρμὴν τοῦ βεῦματος, ὅτε μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ νέου περιβόλου τοῦ Ὀλυμπίου παρέστη ἀνάγκη νὰ διέλθῃ ἐντεῦθεν ὁ Ἰλισός.

Ὁλόκληρον τὸ μεταξὺ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τῶν λόφων τῆς Ἁγίας ἐπίπεδον μέρος μετὰ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀγγελῶου καὶ τῶν Νυμφῶν ἀνῆκε πιθανῶς εἰς τὸ ὑπὸ παλαιῶν γραμματικῶν μνημονευόμενον Κρόμιον τέμενος¹.

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΣΚΙΑΣ

ΑΠ' ΤΑ "ΛΕΥΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ.."

Ψ Υ Χ Η

Ποῖδ νᾶνε τάνθος τάρφανό
ποῦ ἀπ' ὄλα τάνθη ξεχωρίζει·
σὰ στάλα στὸν ὠκεανό
ποῦ μοναχὴ τις λαμπυρίζει:

Ποῖδ νᾶνε τάνθος ποῦ θωρῶ
νάνοιοκλῆ τὰ πέταλά του,
νὰ συχνογέρονη θλιβερό,
πονόδαρτο στὸ χῶμα κάτου:

¹ Bekker Anecd. Gr. σελ. 273, 20: Κρόμιον τέμενος· τὸ παρὰ τὸ νῦν Ὀλύμπιον μέχρι τοῦ μητροῦ τοῦ ἐν Ἁγρᾷ κατὰ διόρθωσιν τοῦ Wachsmuth ἀντὶ ἀγορᾶ).

Ποῖδ νᾶνε τάνθος ποῦ πνοῦ,
σὰν τὴ στερονὴ τάνθρώπου ἀφίνει,
ποῦ μόνο αὐτὸ μέσ' στὴ ζωὴ
δὲ φαίνεται κι' ἄν ζῆ κι' ἄν σβύνῃ:

Γέρονω σιγὰ καὶ τὸ ρωτῶ,
κι' αὐτὸ μὲ λόγια πικραμένα
μοῦ λέγ'—εἶμαι ἄνθος χαϊδευτὸ
ποῦ μέχουν ρίξει ἐδῶ στὰ ξένα

Ἀπὸ μιὰ χώρα γαλανί,
ἀπὸ ἕναν τόπο μαγεμένο,
κι' ἡ ξενιτιὰ μὲ τυραννεῖ
καὶ μὲ κρατεῖ σφιχτὰ δεμένο.

Εἶμαι ἄνθος ὅπου δὲν μπορῶ
νὰ ζῶ σ' αὐτὸ τὸ φῶς τὸ λίγο,
εἶμαι ἡ Ψυχὴ ποῦ καρτερῶ
στὸν οὐρανὸ νὰ ξαναφύγω.—

Μ. Α. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

ΑΤΤΙΚΑ ΕΠΙΤΑΦΙΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ¹

Ἐν ᾧ δὲ ἤδη ἡ τοιαύτη κατανομὴ τῆς ὕλης εἴπερ τι καὶ ἄλλο προδιαθέτει τὸν μελετῶντα τὴν σειράν τῶν ἀττικῶν ἀναγλύφων εἰς τὴν παρεκκολληθῆσιν τῶν ἀθηναϊκῶν περὶ ταφῆς νομίμων, τῆς σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολῆς τῶν περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ἀττικῶν ἰδεῶν καὶ τῆς μετατροπῆς τοῦ βίου, οἷα ἐκδηλοῦται ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων στηλῶν, τὸ κείμενον τὸ συνοδεῦον τὰς δημοσιευόμενας εἰκόνας εἶνε ἐξαιρετικῶς εὐπρόσδεκτον ὑπόμνημα, εἰσάγον τὸν ἀναγνώστην εἰς τοὺς νέους πρὸ ἡμῶν ἀνοιγομένους διὰ τῆς μελέτης τῶν ἔργων ἐκείνων τῆς τέχνης ὀρίζοντας καὶ μεταβάλλον τὰ κατασκευάσματα ἐκεῖνα τῆς ἀττικῆς σφίλης εἰς νέας ἱστορικές πηγὰς, δι' ὧν ἐπιφανῶς ὑπομνηματίζεται καὶ ἀπὸ νέας ἀπόψεως σαφηνίζεται ὁ βίος τῶν Ἀθηναίων. Ἀληθῶς μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον δὲν ἔχομεν γενικὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν πορισμάτων, ἥτις μόνον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου ἔσται δυνατὴ· περιορίζονται δὲ οἱ ἐκδόται εἰς περιγραφὴν ἐκάστης τῶν στηλῶν καθ' ἑαυτὴν. Καὶ παρέχεται λοιπὸν εἰς τὸν ἀναγνώστην σημειώσεις περὶ τοῦ χώρου, ἐν ᾧ νῦν ἀπόκειται ἐκάστη τῶν στηλῶν, περὶ τοῦ χρόνου καὶ τόπου τῆς εὐρέσεως, ταῦτα δὲ πάντα κατ' ἀκριβεστάτας, ὑπὸ πολλῶν ἐξηκριβωμένας εἰδήσεις. Πρακτικῶς δὲ πλήρης βιβλιογραφία τῶν τυχόν προτέρων ἐκάστου ἀναγλύφου ἐκδόσεων, μετ' εὐσυνειδήτου ἐκτιμήσεως αὐτῶν, καὶ ἐπιτεταί· λεπτομερεστάτη περιγραφὴ καὶ ἀκριβεστάτη μέτρησις τῶν διαστάσεων, γίνεται εἰδικὴ μνεῖα καὶ περιγραφὴ τῶν σωζομένων

¹ Ἴδε σελ. 273.